

АГРОСТРАХУВАННЯ ЯК ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

***О. М. Лабенко, кандидат економічних наук
Ю. В. Золотар, кандидат сільськогосподарських наук***

Агрострахування – один із найефективніших методів управління ризиками в агропромисловому комплексі. Страхування з державною підтримкою в АПК в умовах фінансової кризи можна розглядати ще і як антикризовий механізм, який дає змогу: мінімізувати збиток, викликаний наявністю природних та природно-кліматичних чинників ризику, забезпечити стабільний розвиток сільськогосподарського виробництва.

Агрострахування, ризики, управління, сільськогосподарське виробництво.

Сільське господарство в Україні в умовах сьогодення – це потужна стратегічна ланка національної економіки, яка забезпечує не лише продовольчу безпеку країни, але і є вагомим джерелом інвестицій. Однак, на відміну від інших галузей економіки, сільськогосподарське виробництво з його основними напрямками – рослинництвом і тваринництвом, має ряд ризиків. До найважливіших належать: безпосередня залежність від локальних чи глобальних природно-кліматичних умов та катаклізмів, сезонне коливання цін, непослідовність державної політики у сфері фінансової підтримки галузі. Унаслідок цього, підприємства агропромислового комплексу постійно функціонують в умовах ризикованості власної фінансової системи, результатом чого є значні коливання доходів по роках.

Агрострахування є одним із ефективних фінансових важелів сталого сільськогосподарського виробництва та дієвим інструментом у забезпеченні економічної діяльності аграрних підприємств.

Страхування має й непряму функцію – це мотивація для фермера дотримуватися технологічних прийомів вирощування застрахованої культури, зокрема, внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин, тощо. Отже, розвиваючи субсидоване страхування, як непрямий метод підтримки сільськогосподарського виробника, держава має ринкові важелі стимулювання підвищення ефективності виробництва в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Агрострахуванню присвятили свою увагу такі вітчизняні вчені, як П. Т. Саблук, О. Є. Гудзь, М. Дем'яненко, Г. Зуб, П. Лайко, С. Навроцький та інші.

Мета дослідження – удосконалення елементів організації та проведення страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників на основі аналізу існуючого ринку агрострахування як інструмента управління ризиками в сільському господарстві.

Існує кілька підходів, за допомогою яких сільськогосподарські виробники можуть регулювати дію ризиків, на які наражається їхнє господарство. Ці підходи можна розділити на дві основні групи: стратегії скорочення ризиків у господарстві та стратегії передачі ризиків іншим суб'єктам господарювання. Найбільш поширеним інструментом передачі ризиків сільськогосподарського виробництва є страхування. Головна мета страхування аграрних ризиків полягає в компенсації майнової шкоди врожаю, що виникла через вплив природно-кліматичних явищ.

Страхування сільськогосподарських культур хоча і є найефективнішим фінансовим інструментом в управлінні ризиками сільськогосподарського підприємства, але інколи може відігравати обмежену роль залежно від економічної ситуації. Використання страхування сільськогосподарської продукції, ґрунтується на ретельному обміркуванні питання підбору схеми та способу страхового захисту. Здебільшого, агрострахування є додатковим елементом системи заходів управління ризиками.

Використання страхування для господарств дає змогу не просто компенсувати втрати, яких вони зазнали через дію певного ризику, страхування дозволяє стабілізувати доходи у часі. Страхуючись, підприємство сплачує страхові внески. За рахунок цих коштів, страхова компанія отримує фінансові ресурси та формує резерви, з яких, у разі настання страхового випадку, може компенсувати збитки господарству, яке потрапило у скрутне становище внаслідок дії факторів, що спричинили цей випадок.

Розвиток страхування сільськогосподарських культур надзвичайно необхідний для підтримки інвестування аграрного сектору, яке дуже часто уповільнюється або взагалі унеможлиблюється через обмеженість у кількості достовірних статистичних даних про динаміку ризиків та збитків. Крім того, за відсутності адекватної статистичної бази даних по роках, впливає на ціну комплексного (мультиризикового) страхування, тому вона на сьогодні є високою. Саме тому, створення на основі багаторічних показників достовірної бази даних щодо страхування в окремих регіонах, впровадження інфраструктури для здійснення обширного та постійного моніторингу ризиків, а також спеціальні процедури врегулювання збитків, хоча і потребують великих витрат, але дозволять забезпечити справедливий тарифікацію ризиків залежно від регіонів.

Управління ризиками має за своєю природою різні можливості, за допомогою чого, можна зменшити вплив ризику під час вирощування культури або ж відтермінувати вплив ризику на пізні терміни. Існує багато варіантів, з яких можна обрати той, що влаштовує, а також багато аспектів бізнесу, які потребують оцінки, планування, прийняття рішень та застосування стратегій для спрямування ризиків. Ставлення сільгоспвиробників до впливу ризику є різним, як і до самої мети сільськогосподарської діяльності, матеріальна база кожного із сільгоспвиробників також є різною, і тому жоден план управління ризиками не може бути придатним для всіх без винятку та у будь-який час.

Управління ризиками – це безперервний процес, над яким керівник сільгосппідприємства має працювати так само, як і над процесом вироб-

ництва. Це означає, що сільгоспвиробник також має займатися плануванням бізнесу, виробництвом, маркетингом, управлінням фінансовими ресурсами, юридичними ризиками, кадрами і, водночас, включенням управління ризиком у кожний із цих етапів або галузей процесу виробництва. Прийняття рішень потребує ретельного обміркування різних стратегій та можливих наслідків кожної з них.

Значний інтерес до аграрного страхування виявили страхові компанії. Понад 80 компаній отримали ліцензії на здійснення цього виду страхування.

Однак, спроба запровадити систему обов'язкового страхування сільгоспризиків виявилася невдалою. Головним чином, через відсутність реальної державної підтримки та небажання держави запровадити контроль над виконанням цих нормативно-правових актів. У Законі України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років" передбачалася 50-відсоткова компенсація сільгоспвиробникам страхових платежів, сплачених ними при обов'язковому страхуванні сільськогосподарських врожаїв. Ще однією причиною неефективності було те, що законодавство не передбачало відповідальності за недотримання вимог щодо обов'язковості страхування.

Добровільне страхування врожаїв сільськогосподарських культур розвивається не так динамічно, як планувалося. Причинами цього є незадовільний фінансовий стан сільгоспвиробників, а також нерозуміння ними переваг страхування як методу мінімізації погодних ризиків. Значна частина аграріїв не довіряє страховим компаніям, вважаючи існуючі умови страхування складними й такими, що не дають можливості, у разі настання страхового випадку, отримати відшкодування. Та головною проблемою залишається власне небажання фермерів використовувати такий фінансовий інструмент, вивчати та порівнювати страхові продукти, виявляти власну ініціативу в захисті власного майна.

Наслідком цього є те, що, як показують дослідження, на сьогодні не більше, ніж 3–5% сільгоспвиробників страхують свої посіви від загальної посівної площі сільськогоспокультур. Здебільшого, страхування виконується як передумова для отримання банківського кредиту.

На думку ж страхових компаній, які працюють з даним видом страхування, страхування сільськогосподарського виробництва є ризиковим та затратним видом страхування, що в цілому викликає острах.

До проблемності страхування належить, головним чином, поява з невеликою річною періодичністю таких ризиків, як засуха, вимерзання, льодова кірка та ожеледь, що мають системно небезпечний характер, тобто можуть одночасно пошкоджувати значні площі посівів. Тим більше, що, зі зміною клімату, вплив засухи поступово зміщується з південних областей до південно-східних та центральних регіонів.

Нинішня фінансова міцність вітчизняних страхових компаній є недостатньою для виплати відшкодувань аграріям у разі настання катастрофічних страхових випадків, спричинених дією системних ризиків.

АктUARна збалансованість умов страхування означає, що накопичені кошти (страхові резерви), страховою системою за рахунок зібраних страхових внесків, зможуть покрити виплати у разі настання катастрофічних ризиків.

До серйозних проблем агрострахування в Україні належить також висока вірогідність виникнення катастрофічних втрат від природних явищ, що зачіпають значну частину території країни і багато господарств. Проблема катастрофічних втрат може бути значно пом'якшена шляхом максимального розширення масштабів страхування в межах країни та активного перестраховування українських аграрних ризиків на закордонних перестрахових ринках [2].

Недовіра до страхових компаній виявляється також у тому, що переважна більшість страхових компаній, які здійснюють агрострахування, мають незначний досвід ведення такої діяльності. Близько 60% із них почали страхувати агроризики після 2008 року.

Серед інших проблем страхування врожаю сільськогосподарських культур можна назвати ще одну, а саме: той факт, що Нацкомфінпослуг обмежується тільки контролем за виконанням нормативних показників страхових компаній, які, в основному, не пов'язані з показниками якості страхових послуг. Унаслідок цього, якість послуг залишається низькою, а нормативні показники успішно виконуються.

Проведений консалтинговою компанією «Агроіншуранс» аналіз ринку агрострахування в Україні за 2013 рік свідчить, що страхові компанії «АСКА», «ІНГО Україна», «ПЗУ Україна», «Оранта», «Домінанта», «Страхові Гарантії», «Брокбізнес» та «Українська Аграрно-Страхова Компанія» обслуговували понад 98% ринку агрострахування в Україні [9].

У 2013 році система агрострахування України та процеси оцінки агроризиків зазнали істотних змін, порівняно з практикою 2011 та 2012 років. Досвід 2011 року та законодавчі зміни 2012 року стали поштовхом до тих змін, які відбулися на ринку в 2013 році. У липні 2012 року в Україні було ухвалено Закон про страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою. Даний закон виявився достатньо потужним стимулом до змін на ринку, незважаючи на те, що коштів на державну підтримку як в 2012, так і в 2013 році в бюджеті України не знайшлося.

Одним із факторів структурування ринку в 2013 році, як було зазначено в попередніх розділах, стало створення об'єднання страховиків «Аграрний Страховий Пул». Дане об'єднання було створено в листопаді 2012 року для координації агрострахування за програмами державної підтримки агрострахування. Разом з тим, незважаючи на відсутність коштів у бюджеті України, АСП координував програми страхування державних форвардних закупівель Аграрного Фонду України та Державної продовольчо-закупівельної Корпорації України, забезпечивши стабільну реалізацію агрострахування за цими програмами.

Загальна сума зібраних премій членами АСП становила 114,0 млн грн. Необхідно акцентувати на тому, що низький рівень збитковості за програмами АСП 6,9% зумовлений високим рівнем франшизи за дого-

ворами страхування в розмірі 50%, які застосовувалися в договорах АСП. Сприятливі погодні умови, що склалися в Україні в 2013 році, позитивно вплинули на зниження рівня збитковості по ринку України в цілому.

Одним із примітних факторів розвитку ринку є ініціатива створення єдиної служби первинного (польового) андеррайтингу для програм АСП. Концентрація зусиль на вдосконаленні методик з проведення оглядів посівів сільськогосподарських культур і врегулювання збитків в агросекторі, дала змогу за короткий період вибудувати дієву систему логістики експертів, уніфікувати їхню роботу, значно знизивши тимчасові витрати на проведення оглядів та зменшити адміністративне навантаження на ведення страхової справи. Дані зміни у підходах до польового андеррайтингу є передумовою для розширення ринку клієнтів у середньостроковій перспективі, а також підвищення прибутковості страхових компаній, за рахунок залучення клієнтів із числа середніх і дрібних господарств, розміром менше, ніж 100 га.

Структура ринку агрострахування України в 2013 році до початку березня 2014 року – 16 страхових компаній отримали ліцензії на здійснення страхування ризиків у сільському господарстві на території України. Тоді як, станом на кінець 2014 року, ліцензії на страхування сільськогосподарських ризиків мають більше, ніж 25 страхових компаній. Проте, у даному сегменті страхової діяльності активно працюють не більше, ніж 10 компаній, що свідчить про відсутність масштабного інтересу в роботі із сільськогосподарським сектором серед страховиків [8]. Ці 10 компаній мають у своїй маркетинговій лінійці різні страхові продукти, проте, в основному, концентруються на страхуванні основних польових культур (пшениця, ячмінь, ріпак, кукурудза, соя).

Незважаючи на відсутність державної підтримки, ринок агрострахування продовжує розвиватися. Шістнадцять страхових компаній виявляють інтерес до даного сегменту ринку страхування, 10 з яких активно працювали в 2013 році. Водночас, слід зазначити, що в 2013 році ринок придбав чітку сегментацію – системна робота за державними програмами форвардних закупівель 84% ринку забезпечується компаніями-членами АСП (Домінанта, Брокбізнес, Страхові Гарантії і УАСК) і розвиток добровільного агрострахування (ІНГО Україна, ПЗУ Україна, АСКА, Провідна і Оранта-Січ). Найбільш імовірно, що в 2014 році ці компанії й надалі будуть провідними на ринку.

Причинами низького рівня страхування агрострахування також є:

- незадовільний фінансовий стан суб'єктів аграрного ринку, особливо в тих областях, які щороку потерпають від стихійних лих;
- обмеженість у кредитних ресурсах та відсутність вільних обігових коштів для сплати страхових платежів;
- нерозуміння суб'єктами аграрного ринку переваг страхування, як інструменту мінімізації ризиків [5].

Головним фактором збільшення зацікавленості у страхуванні було субсидювання страхування культур державою. Водночас, інвестиції в аграрне виробництво і зміна погоди за останні 5 років змушують сільгосп-

виробників страхуватися. Проте, більшість страхових компаній не мають стратегії розвитку програми аграрного страхування – потрібні стратегічні рішення для систематичної роботи в сегменті аграрного страхування.

Системний підхід до подальшого розвитку системи аграрного страхування передбачає визначення й удосконалення законодавчого оформлення взаємодії трьох головних учасників ринку аграрного страхування – сільськогосподарських виробників, страхових компаній і держави. Це уможливить ефективне використання державних коштів на здешевлення страхових внесків і стабілізування сільськогосподарського виробництва.

Одним зі шляхів вирішення питання є необхідність створення Всеукраїнського сільськогосподарського страхового пулу, учасниками якого на рівних умовах, будуть усі страхові компанії, які мають відповідні ліцензії. Така практика є в країнах Заходу і вже приносить конкретні позитивні результати. За допомогою такої ринкової організації держава матиме можливість контролювати механізм страхування в аграрному секторі, своєчасно і ефективно впливати на всі діючі процеси.

Крім цього, необхідно погодити стандартизований договір комплексного (мультиризикового) страхування майбутнього врожаю сільськогосподарських культур. Необхідність створення такого документа як елементу стандартизації страхових послуг для сільськогосподарських товаровиробників, спрямованого на вдосконалення механізму ринкового захисту інтересів аграріїв, особливо в період економічної нестабільності й зростання вартості кредитних ресурсів, а також дієвої системи запобігання демпінгу та недобросовісної конкуренції.

Приватизація землі, дедалі інтенсивніше її використання, зміна стосунків із банками, перехід до сплати єдиного податку – ці та багато інших чинників спонукають до організації страхового захисту сільських товаровиробників на нових засадах. Ідеться, насамперед, про впровадження системи комерційного та взаємного страхування за державної підтримки.

Важливим є також налагодження співробітництва з місцевими підрозділами українського Гідрометеослужби та Державної служби з надзвичайних ситуацій, служби захисту рослин, карантинної служби, науково-дослідних станцій як потенційних експертів у підтвердженні настання та оцінці розміру збитку за страховими випадками.

Спеціальної підготовки персоналу та додаткових логістичних витрат потребує діяльність страхової компанії, пов'язана з моніторингом дотримання сільгосппідприємствами умов страхування, зокрема, дотримання ними агротехнології.

З огляду на це, наявні нині страхові тарифи страховики вважають заниженими. З іншого боку, ці тарифи є високими для сільгоспвиробників. Як результат, страхування врожаю сільгоспкультур здійснюється нині здебільшого у формі страхування застави з метою отримання кредиту.

Загалом нинішні тарифи на страхування сільськогосподарських ризиків перебувають у межах від 0,5 до 10%. Щоб оцінити, наскільки дорогим для страхувальника є певний вид страхування, розмір страхового тарифу слід розглядати не окремо, а з урахуванням розміру безумовної франшизи. Якщо

розмір безумовної франшизи сягає, скажімо, 90%, то страхування навіть за дуже низьким тарифом не можна вважати дешевим [9].

Якщо страхуються витрати виробництва, то страховий тариф становить від 1,5 до 3%, що набагато менше, ніж коли страхується ринкова вартість майбутнього врожаю. Така різниця в умовах страхування є виправданою, адже відшкодування виробничих витрат не є повноцінною компенсацією збитків виробника, який через страховий випадок не отримав запланованого прибутку.

За інформацією страхових компаній, нинішні тарифи не повністю адекватні частоті виникнення страхових випадків в аграрному виробництві. Тому, щоб захистити свої інтереси, страхові компанії встановлюють вищий рівень безумовної франшизи або зменшують страхове покриття.

За оцінками представників українських страхових компаній, реальне страхування (за відсутності безумовної франшизи) може відбуватися за рівня тарифів від 10 до 15% (10% – для зернових і 15% – для овочевих культур). Водночас, більшість фермерів вважають, що максимально прийнятний страховий тариф становить 5–6%. Цей розрив дає приблизне уявлення про потребу у державній підтримці страхування сільгоспвиробництва.

У нормативно-правовій базі України відсутній документ, який би встановлював єдині підходи та методику визначення розміру майбутнього врожаю сільгоспкультур. Через це ускладнюється визначення страхових сум та розміру збитків, що виникли внаслідок настання страхового випадку, а також розміру страхового відшкодування таких збитків. А от, наприклад, у США існує понад 150 затверджених на державному рівні документів, що регламентують порядок, способи та методи визначення розмірів збитків під час страхування врожаю.

Основними перевагами страхування є те, що воно спрямовує допомогу до сільськогосподарських підприємств краще, ніж альтернативні види державної підтримки та не суперечить вимогам міжнародних торгових угод у частині державної підтримки, спроможне стимулювати аграрних виробників до запровадження більш досконалих виробничих процесів, сприяє довірі кредиторів, а, отже, й розширенню доступу виробників до кредитних ресурсів, що, у свою чергу, сприяє запровадженню нових технологій. Також аграрне страхування здатне бути платформою для об'єднаних партнерських угод між державними органами та приватним сектором у галузі страхування та перестраховування, спонукає до втілення в життя інших ініціатив із управління ризиками в сільському господарстві.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зважаючи на вищевикладене, для того, щоб система аграрного страхування була ефективною і задовольняла інтереси всіх її учасників, необхідно чітко встановити та законодавчо закріпити норми, що страхування сільськогосподарської продукції здійснюється страховиком, який у встановленому порядку отримав ліцензію на цей вид страхування та є членом АСП, що є умовою для здійснення страхування сільськогосподарської продукції. Це потрібно закріпити та довести до учасників системи та ринку – уряду, страхових компаній і сільськогосподарських виробників. І в цьому випадку,

знову таки ж, саме уряду належить головна контролююча роль за дотриманням саме цих норм.

До головних функцій держави в управлінні системою аграрного страхування слід віднести такі: планування й загальна координація системи, включаючи адміністрування державних страхових субсидій; державна перестрахова система; контроль за страховою діяльністю у сфері аграрного страхування. Особливо, що стосується Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, то вона повинна встановити форму відповідної звітності щодо страхування сільськогосподарської продукції, збирати й публікувати необхідну інформацію про такий вид страхування.

Страхові компанії всередині країни повинні об'єднатися в АСП та утримувати ризики аграрного виробництва на основі своєї відсоткової частки укладених договорів. Тому перспектива розвитку страхових послуг може бути пов'язана лише з об'єднанням страховиків в АСП, який би пропонував стандартні страхові продукти і методологію оцінки збитку встановлення вимоги, що страховики укладають договори страхування сільськогосподарської продукції, представляючи один одного в межах АСП, залишаючись відповідальним перед ним у розмірах своєї частки, а також зобов'язані вести персоніфікований (індивідуальний) облік договорів страхування сільськогосподарської продукції в порядку та на умовах, визначених АСП за погодженням з Нацкомфінпослуг.

Запровадження відкритої системи агрострахування дасть змогу уникнути незаконного використання коштів державних субсидій за рахунок усунення корупційних схем, забезпечення прозорості та економічно обґрунтованої процедури компенсації збитків сільгоспвиробникам. Прозорість такої системи також створить умови для залучення інвестицій як у галузь сільського господарства, так і в страхову галузь.

Список літератури

1. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. – К. : Знання, КОО. – 2007. – 216 с.
2. Страхування : навч.-метод. посіб. / [Н. І. Бондаренко, Г. О. Нагаєва, Т. В. Ковальова, О. М. Калашніков] ; Харківський національний аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва. – Х., 2007. – 110 с.
3. Лайко П. А. Страхування природно-кліматичних ризиків у рослинництві : монографія / П. А. Лайко, С. Д. Пуцак. – К. : Інститут аграрної економіки, 2009. – 320 с.
4. Мних М. В. Страхування в Україні : сучасна теорія і практика / М. В. Мних. – К. : Знання України, 2006. – 283 с.
5. Навроцький С. А. Соціально-економічні аспекти страхування в АПК / С. А. Навроцький. – Суми : Довкілля, 2004. – 316 с.
6. Про заставну вартість на сільськогосподарську продукцію : постанова Кабінету Міністрів України № 164 від 07.02.2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 8.
7. Страховий ринок України в 2012 році : статистичний довідник. – К. : Ліга страхових організацій, 2013. – 158 с.
8. Шинкаренко Р. Особенности страхования и страховых продуктов для

агросектора (растениеводство) / Р. Шинкаренко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : agroinsurance.com

9. Сайт журналу «Про страхування». – Режим доступу : www.forinsurer.com

Агрострахование – один из наиболее эффективных методов управления рисками в агропромышленном комплексе. Страхование с государственной поддержкой в АПК в условиях финансового кризиса можно рассматривать еще и как антикризисный механизм, позволяющий минимизировать ущерб, вызванный наличием природных и природно-климатических факторов риска, обеспечить стабильное развитие сельскохозяйственного производства.

Агрострахование, риски, управление, сельскохозяйственное производство.

Agro-insurance schemes – one of the most effective methods of risk management in agriculture complexes. Insurance with State Supported in agriculture in terms of financial crisis can be seen yet as bailout mechanism, which allows you to: minimize the damage caused by the presence of natural climatic natural risk factors, to ensure stable development of agricultural production.

Agro-insurance, risk, management, agricultural production.